

อยุธยาคดีจากเอกสารโปรตุเกส

ปรีดี พิศภูมิวิถี*

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกส เป็นกระบวนการวิธีหนึ่งทางประวัติศาสตร์ที่อาจใช้เอกสารต่างประเทศช่วยในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ดังที่โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในอยุธยาเมื่อ ค.ศ. ๑๕๑๑ และมีสัมพันธ์ไมตรีกับสยามเรื่อยมาบันทึกต่างๆ ทั้งที่เป็นทางการ กึ่งทางการและเอกสารทางศาสนาอาจช่วยให้ผู้เรียนประวัติศาสตร์อยุธยา มีความเข้าใจประวัติศาสตร์มากขึ้น อย่างไรก็ตามเป็นที่สังเกตว่าเรื่องอยุธยา คดีจากเอกสารโปรตุเกสกลับมุ่งเน้นที่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศและการเมืองมากกว่าประเด็นอื่น ทั้งที่โปรตุเกสมีวิธีทางวัฒนธรรมนำ การเมือง ในการเปิดโลกตะวันออกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ สำหรับในประเทศไทย การศึกษาเรื่องอยุธยาจากเอกสารโปรตุเกสมีไม่มากนัก เพราะจำกัดด้วย ภาษาและการเข้าถึงเอกสาร แต่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นปฏิสัมพันธ์ ทางวัฒนธรรมของโปรตุเกสในอยุธยาและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

The Study of Ayutthaya History Through Portuguese Documents

Predee Phisphumvidhi

Abstract

The study of Ayutthaya history through Portuguese documents is one of historical processes used in studying history. Foreign documents are applied in research on Thai history as well. As we known, Portugal was the first foreign country visiting Ayutthaya in 1511 A.D. Since then two countries prospered their relationship. Official and semi-official records and religious documents help individuals who study Ayutthaya's history to get more understanding of the history. However, the "Ayutthaya-ism" found in Portuguese documents is focused on the explanation of international relationship and politics despite the fact that Portugal used cultural methods in paving to the oriental world in 16th century. In Thailand, there are very little research on the study of Ayutthaya's history through Portugal documents because of the knowledge of the language and the problem of access to the documents. The study on Portuguese cultural interaction in Ayutthaya and Southeast Asia should be studied.

บทนำ

ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาตลอดระยะเวลา ๔๑๗ ปีของการดำรงความเป็นอาณาจักร นับว่ามีความน่าสนใจที่จะศึกษาในมุมมองต่างๆ การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยุธยาอาจแบ่งออกได้เป็นสองระดับ คือ หนึ่ง การศึกษาในระดับมหภาค เช่น ระบบการเมือง การเศรษฐกิจ ระบบสังคม โดยเน้นศึกษาภาพรวมของอยุธยา และ

สอง การศึกษาระดับจุฬาลักษณ์ในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ เช่น อิทธิพลชาวต่างชาติ ศิลปะต่างชาติ การเมืองในราชสำนัก การสงคราม ศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น

กระแสของการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา นับแต่อดีตจนปัจจุบัน นอกจากการแบ่งประเด็นในการศึกษาดังกล่าวแล้ว ยังพบว่ามีการศึกษาในลักษณะอื่นอีก คือ การศึกษาลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์อยุธยา การศึกษาประวัติศาสตร์ก่อนการก่อตั้งกรุงศรีอยุธยา และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับอาณาจักรอื่นๆ ลักษณะการศึกษาในประเด็นดังกล่าวนี้ ยังรวมไปถึงการให้ความสำคัญต่อการศึกษาตำนานต่างๆ อีกด้วย อย่างไรก็ตามก็ต้องนับได้ว่าการเริ่มให้ความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเป็นผู้ริเริ่มทำให้ความสนใจในประวัติศาสตร์อยุธยามีความตื่นตัว และพยายามเก็บข้อมูลตรวจสอบประวัติศาสตร์อยุธยากันมากขึ้น นักประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นในสมัยต่อมา พยายามศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในมุมมองที่หลากหลายมากขึ้นเช่น โบราณคดีสมัยอยุธยา ประวัติศาสตร์ศิลปะ ระบบการเมืองภายใน ความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่างๆ ตลอดจนเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ถือเป็นจุดเด่นของประวัติศาสตร์อยุธยา อาทิ การสู้รบ พร้อมกับการค้นพบข้อมูลต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาจึงทำให้ประวัติศาสตร์อยุธยาเป็นหัวข้อที่มีผู้ให้ความสนใจเสมอ^๑

ด้วยสาเหตุที่อยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสม มีพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์ อันเกิดจากการทับถมกันของตะกอนแม่น้ำ ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการเกษตรกรรม แม่น้ำหลายสายเอื้อต่อการจอดเรือและเป็นเมืองท่า ทำให้อยุธยามีสภาพเศรษฐกิจและสังคมอยุธยาที่ไม่หยุดนิ่งมานับแต่อดีต กระทั่งคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ อยุธยาได้

^๑ แดมสุข นุ่มนนท์ และคณะ, สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๓๕, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔ สำหรับผู้ที่สนใจสามารถสืบค้นรายชื่อบทความ หนังสือ งานวิจัย ตลอดจนวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับอยุธยาได้ใน ฐานวิทยุเกษตรศรีและคณะ, อยุธยา: บรรณานุกรมว่าด้วยเรื่องอยุธยา, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒

ต้อนรับชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยจุดประสงค์ที่แตกต่างกันไป ก็ยังทำให้ชื่อของอยุธยามีความโดดเด่นมากขึ้นกว่ารัฐอื่นๆ ในบริเวณคาบสมุทรอินโดจีน ชื่อเมือง “อยุธยา”^๒ เริ่มเป็นที่รู้จักกันในแผนที่โลกตะวันตกมากขึ้น

สำหรับเรื่องความสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศนั้น โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามายังอยุธยาในปี ค.ศ. ๑๕๑๑^๓ โดยจุดมุ่งหมายหลักของการเดินทางไกลเช่นนี้ มิใช่เพียงการแสวงหาดินแดนที่จะผลิตสินค้าประเภทเครื่องเทศ ของป่า หรือเครื่องใช้จากทางตะวันออกไกลเท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์ทางการศาสนาและทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยอย่างไม่ต้องสงสัย แม้การเจริญสัมพันธ์กับอยุธยาในปี ค.ศ. ๑๕๑๑ เองก็เป็นผลมาจากการยึดครองเมืองมะละกาได้ และต้องการแจ้งให้

^๒ ชื่อเดิมของเมืองนี้เป็นข้อสันนิษฐานของนักประวัติศาสตร์ในรุ่นต่อมา ปรากฏชื่อเดิมของเมืองอยุธยาในจารึกเขากบจังหวัดนครสวรรค์ว่า “อโยธยาศรีรามเทพนคร” และในพระราชพงศาวดารระบุชื่อเมืองว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” นักประวัติศาสตร์ศิลป์และนักโบราณคดีในประเทศไทยมีความเห็นว่าเป็นบริเวณฝั่งตะวันออกของเกาะเมืองอยุธยาอาจเคยเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าก่อนที่จะมีการสถาปนาอยุธยาขึ้นในราว ค.ศ. ๑๓๕๐ ทั้งนี้อาศัยหลักฐานจากโบราณวัตถุที่มีอายุเก่ากว่าบริเวณที่พบในเกาะเมือง แต่ก็ยังไม่ปรากฏชื่อของเมืองนี้ที่แน่ชัดอย่างไรก็ตามในเอกสารต่างชาติเรียกเมืองนี้ต่างกัน เอกสารเปอร์เซียเรื่อง The Ship of Sulaiman ซึ่งเป็นบันทึกของราชทูตเปอร์เซียที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เรียกเมืองนี้ว่า “ชะฮฺริ เนาว์ (Shahr-i Nao)” อันแปลว่า “เมืองแห่งนาวา” หรือเมืองที่มีแม่น้ำลำคลองมาก The Ship of Sulaiman, translated from the Persian by John O’Kane, London : Routledge & Kegan Paul, 1972. ส่วนชาวตะวันตกอื่นๆ เรียกว่า “Iudea” “Iudiad” “Iudia” “Judia” “Juthia” คือเรียกว่า “โอดีเย” บ้าง หรือ “ยูเดีย” บ้าง ดูบทความของ Sumet Jumsai na Ayuthaya, “The Reconstruction of the City Plan of Ayudhya” in Journal of Siam Society : In Memoriam of Phya Anuman Rajadhon, 1970. หรือเรื่อง “การทำผังเมืองจำลองพระนครศรีอยุธยา” เอกสารลำดับที่ ๙ ในเอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาเรื่อง “หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา”, จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔

^๓ หนังสือ ๔๗๐ ปีแห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกส จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ และ David K. Wyatt, Thailand : A Short History, 1982, E.W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century, 1940 cf. chapter II

ทางสยามทราบถึงบทบาทของโปรตุเกสในโลกตะวันออกเท่านั้น^๔ เพราะจากนั้นอีกถึง ๗ ปีการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าจึงเกิดขึ้นระหว่าง ๒ ประเทศ^๕

นับจากนั้นมาอีกราว ๑ ศตวรรษ โปรตุเกสได้เข้ามามีบทบาทมากมายในอยุธยา และสามารถตั้งถิ่นฐานเป็นประชาคมโปรตุเกสได้อย่างมั่นคงก่อนประชาคมชาวต่างชาติอื่นๆ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ชุมชนหมู่บ้านโปรตุเกสที่สมบูรณแห่งหนึ่ง^๖ ชาวโปรตุเกสเหล่านี้คงมีบทบาททางด้านการค้า การเข้าร่วมในกองทัพสยามเมื่อคราวเกิดสงคราม และคงมีส่วนร่วมในระบบการปกครองของอยุธยาหลายตำแหน่ง^๗ หลังจากกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ แล้ว บทบาทของประชาคมโปรตุเกสจะเสื่อมลงพร้อมกับอิทธิพลของโปรตุเกสในดินแดนตะวันออกก็ลดลงเป็นลำดับด้วย ในขณะเดียวกันอำนาจของประเทศตะวันตกอื่นๆ ก็เพิ่มมากขึ้นด้วย จนกระทั่งโปรตุเกสเสียดินแดนมะละกาให้กับฮอลันดาใน ค.ศ. ๑๖๔๐^๘

การศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับอยุธยา โดยนักประวัติศาสตร์ไทยในสมัยต่อมา ได้แสดงให้เห็นอิทธิพลของโปรตุเกสในด้านต่างๆ เช่น การปรับใช้อาวุธในการสงครามที่เป็นแบบตะวันตกมากขึ้นจากเดิมที่เป็นการต่อสู้แบบจารีตของสยาม^๙ การสร้างป้อมปราการแบบกออิฐถือปูน

^๔ David K. Wyatt, *Thailand : A Short History*, (Chaing Mai : Suriwong Books Center), 1982, p. 88-89

^๕ Campos, J. de., "Early Portuguese Accounts of Thailand" in *The Journal of Siam Society*, vol. VIII, Relationship with Portugal, Holland and Vatican, 1959 p. 216.

^๖ ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงแพทย์, รายงานการขุดค้นหมู่บ้านโปรตุเกส, กรมศิลปากร : ม.ป.ป.

^๗ วรพร ภู่งศ์พันธุ์, ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ถึง ค.ศ. ๑๗๖๗, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒ หน้า ๖๔-๖๕.

^๘ Jorge Morbey, "Portuguese and Thailand in 16th to 19th Centuries" in *Relationship between Thailand and Europe : From the Past to Present Germany Portugal and Russia*, Bangkok : Chulalongkorn University, 2004 p. 242. Joel Serrao, *Pequeno Dicionario de Historia de Portugal*, Porto : Figueirinhas, 1987 p. 436-437

^๙ Sunet Chutintaranond, "Influence of Portugueses Arts of War and Military Technology and Mentality during the Ayutthaya Period" in *Relationship between Thailand and Europe : From the Past to Present Germany Portugal and Russia*, Bangkok : Chulalongkorn University, 2004 p. 286-292

เช่นเดียวกับที่ปรากฏบ่อนปรนการในตะวันตก หรือในอาณานิคมโปรตุเกสที่เริ่มตั้งมั่นในภูมิภาคเอเชีย, อันจะมีผลสืบเนื่องมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในอีกราว ๑ ศตวรรษต่อมา อิทธิพลสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกเช่นการก่อสร้างอาคารแบบก่ออิฐถือปูนเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยอาคารคลังสินค้า หรือศาสนสถาน^{๙๐} ตลอดจนร่องรอยวัฒนธรรมแบบตะวันตก เช่น คำศัพท์ อาหารการกิน เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน^{๙๑} ฯลฯ แต่การศึกษาเหล่านี้ยังแยกเป็นประเด็นอิสระ กล่าวคือ ยังไม่มีการบูรณาการองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับ “อยุธยา” ในเอกสารหลักฐานโปรตุเกสที่เด่นชัดเพียงพอที่จะสามารถอธิบายภาพรวมของสังคมอยุธยาในช่วงศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ อันเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงนานาชาติในสมัยต่อมาได้ ทั้งอาจกล่าวได้ด้วยว่าเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับอยุธยายังกระจัดกระจายตามแหล่งต่างๆ เอกสารเหล่านี้ ทั้งที่เป็นต้นฉบับลายมือเขียนและเป็นเอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

สำหรับนักประวัติศาสตร์แล้ว ข้อมูลชั้นปฐมภูมิย่อมมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่าเอกสารที่เรียบเรียงขึ้นในสมัยหลัง นักประวัติศาสตร์ไทยก็เช่นกัน ส่วนใหญ่เริ่มต้นอธิบายเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วยเอกสารฝ่ายไทยที่เรียกว่า “พระราชพงศาวดาร”^{๙๒} หมายถึง การจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักเป็นหลัก ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเกิดข้อจำกัดในการใช้พระราชพงศาวดารในการอธิบายเหตุการณ์ คือ หนึ่ง ข้อมูลที่ได้จากพระราชพงศาวดารมีจำกัด การบันทึกอาจเป็นเพียงความย่อ เช่นการบันทึกพระราชพงศาวดารในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หรือสอง

^{๙๐} Phra Narai, Roi de Siam et Louis XIV : Etudes, (Paris : Musée Guimet), 1986

^{๙๑} กรมศิลปากร, *อภิธานศัพท์คำไทยที่มีต้นเค้าจากภาษาต่างประเทศ*, กรุงเทพฯ : อาทิตยคอมมูนิเคชั่น, ๒๕๔๕

^{๙๒} ในการบันทึกประวัติศาสตร์ไทยนั้นพงศาวดารถูกใช้ในการบันทึกเรื่องราวของราชสำนักในแต่ละราชวงศ์ ซึ่งย่อมต้องขึ้นอยู่กับทัศนคติของแต่ละราชวงศ์อย่างไม่ต้องสงสัย พงศาวดารอยุธยาในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมีหลายฉบับ และมีความลึกลับกันมาก ดูเล่ม David K. Wyatt (edited), *The Royal Chronicles of Ayutthaya*, (Bangkok : The Siam Society), 2000

เนื้อหาของการบินที่จำกัดเพียงเรื่องราวที่เกี่ยวกับพระราชวงศ์ อาทิ การต่อสู้ การสร้างบ้านแปงเมือง หรือเหตุการณ์อื่นๆ ที่ผู้บันทึกเห็น หรือได้รับคำสั่งให้บันทึก และสามคือการใช้อคติในการบันทึกเหตุการณ์ที่ผู้บันทึกสามารถเลือกบันทึกหรือไม่บันทึกก็ได้^{๑๓} ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้เอกสารฝ่ายไทยเช่นนี้ทำให้นักประวัติศาสตร์ได้พยายามตรวจสอบข้อมูลกับเอกสารอื่นๆ หรืออีกนัยหนึ่งคือข้อมูลจากการศึกษาในแขนงอื่นๆ^{๑๔}

ยิ่งไปกว่านั้น ปัญหาหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยาคือการขาดแคลนเอกสารร่วมสมัย ซึ่งนับถึงปัจจุบันเอกสารร่วมสมัยอยุธยามีไม่มากนัก พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ที่มี หรือประมวลกฎหมาย อาจได้รับการชำระใหม่เมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์ และทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนในปีศักราชและเหตุการณ์ที่อาจต่อเติมเข้าไปได้ภายหลัง^{๑๕}

สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เอกสารต่างชาติได้รับการพิจารณายกขึ้นมาตรวจสอบข้อมูลต่างๆ เช่นวัน เดือน ปี ที่เกิดเหตุการณ์อยู่เสมอ เพราะตลอดสมัย ๔๑๗ ปีของอยุธยามีชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางเข้ามาติดต่อดำขายและติดต่อบริการเอกสารจีนและญี่ปุ่นให้ภาพอยุธยาในฐานะรัฐในระบบบรรณาการของจีน และภาพรวมของสภาพการค้ากับญี่ปุ่นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖^{๑๖} ได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันกับที่เอกสารต่างชาติเช่นโปรตุเกส ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ หรืออังกฤษก็ให้ภาพของระบบ

^{๑๓} Charnvit Kasetsiri, *The Rise of Ayudhaya : A History of Siam in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1976 p. 1-10

^{๑๔} นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ชั้นนำในประเทศไทยเช่นนิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอการวิเคราะห์ไว้ว่า มีการปรับเปลี่ยนข้อมูลและเลือกที่จะบันทึกข้อมูลต่างๆ ของอยุธยาในคราวชำระพงศาวดารเมื่อต้นกรุงรัตนโกสินทร์หรือในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ราวปลายยุคในนิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา*, (กรุงเทพ : มติชน), ๒๕๒๓

^{๑๕} มานพ ถาวรวัฒณ์สกุล, *ประวัติศาสตร์อยุธยา เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๔๑๕ ๒๑๐ ประวัติศาสตร์อยุธยา, คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, ๒๕๓๖ หน้า ๘๑-๘๗

^{๑๖} ถนอม อานามวัฒน์, *สัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา*, (กรุงเทพ : กรมศิลปากร), ๒๕๑๔ หรือใน Yoneo Ishii, "Ayuthaya Port Polity seen from East Asian Sources" in Charnvit Kasetsiri (ed.), *Ayutthya and Asia*, (Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project), 2001, p. 37-41

ราชการ การค้า หรือสภาพสังคมอยุธยาไว้ส่วนหนึ่งด้วย แม้ว่าข้อมูลจากเอกสารเหล่านี้จะมีประโยชน์มาก แต่สิ่งที่จะต้องตระหนักก็คือทัศนคติและข้อคิดเห็นของผู้บันทึกที่วัฒนธรรมต่างไปจากไทย รวมทั้งข้อมูลบางประการที่ได้รับมาอย่างผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อน เพราะผู้บันทึกไม่เคยเดินทางเข้ามาในอยุธยาเลย เหล่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏในเอกสารต่างชาติเช่นกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่าในบรรดาเอกสารต่างชาติที่นักประวัติศาสตร์ไทยใช้เพื่อตรวจสอบเอกสารนั้น เอกสารจีนที่เรียกว่าจดหมายเหตุราชวงศ์หมิง “หมิงสื่อลู่” นับเป็นเอกสารที่ได้รับความเชื่อถือฉบับหนึ่ง^{๑๗} ส่วนเอกสารจากตะวันตกที่แพร่หลายได้แก่เอกสารภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส ต่อมามีการใช้เอกสารที่แปลจากภาษาเยอรมันและดัตช์มากขึ้นเป็นลำดับ หากแต่เอกสารโปรตุเกสกลับมีการศึกษาน้อย และหากจะชี้เฉพาะลงไปแล้วนักประวัติศาสตร์ทั่วไปอาจสนใจข้อมูลจาก โตเม ปิเรส (Tome Pires) หรือจาก เฟอเนา เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto) เท่านั้น เพราะข้อมูลจากชาวโปรตุเกสทั้ง ๒ คนที่เกี่ยวข้องกับสยามมีความน่าสนใจทั้งข้อมูลเชิงการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

“อยุธยาคดีจากเอกสารโปรตุเกส” ในประเทศไทย

ความหมายอย่างกว้างของ “อยุธยาคดีจากเอกสารโปรตุเกส” คือการพยายามสังเคราะห์องค์ความรู้เรื่องเกี่ยวกับอยุธยาในมุมมองต่างๆ จากเอกสารโปรตุเกส ในที่นี้ผู้เขียนมีความเห็นว่าการสนใจเอกสารโปรตุเกสและมุมมองด้าน “อยุธยาคดีจากเอกสารโปรตุเกส” ในประเทศไทยเป็นความพยายามที่ไม่ต่อเนื่องนับแต่อดีตจนปัจจุบัน ผลงานการศึกษาชิ้นแรกอาจเป็นบทความภาษาโปรตุเกสเรื่อง *Relação dos Portugueses com o Sião* ของ Major Jacinto José do Nascimento Moura พิมพ์ในวารสาร *Boletim da*

^{๑๗} ตัวอย่างเช่นบทความของ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “การสอบค้นจำนวนพระมหากษัตริย์ไทย “สมัยศรีอยุธยา” จากหลักฐานประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์หมิงและหลักฐานประวัติศาสตร์ไทย” ใน *ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย*, (กันยายน ๒๕๒๙ – สิงหาคม ๒๕๓๐), หน้า ๑๔-๑๒๐.

Agência Geral das Colônias เมื่อปี ๒๔๗๗^{๑๙} งานเขียนเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่อาจนับได้ว่าเป็นก้าวแรกของการศึกษาเรื่อง “อยุธยาคดีจากเอกสารโปรตุเกส” เป็นผลงานของ Joaquim de Campos เรื่อง Early Portuguese Accounts of Thailand : Antigos relatos da Tailandia ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ และพิมพ์ซ้ำอีกครั้งใน พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็น ๒ ภาษาคือ อังกฤษ และโปรตุเกส เนื้อหาหลักของหนังสือเล่มนั้นคือการให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่าง โปรตุเกส-สยามในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ได้เป็นอย่างดี^{๑๙}

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ชูศิริ จามรมาน ได้นำเสนอข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยบางเรื่องจากเอกสารโปรตุเกส โดยพยายามจัดแบ่งเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับประเทศไทยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ออกเป็น ๓ ประเภทคือ เอกสารที่เรียบเรียงจากเอกสารทางการของโปรตุเกส เอกสารรายงานและบันทึกของพ่อค้าโปรตุเกส และเอกสารที่ผู้แต่งเคยเดินทางมายังสยามหรือภูมิภาคตะวันออก ข้อมูลที่ได้ทำให้รู้ว่ามีบันทึกเกี่ยวกับประเทศสยามอยู่อย่างกระจัดกระจาย และยังไม่ได้มีการรวบรวมข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบ แต่จากเนื้อหาแล้วได้อธิบายภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่าง ๒ ประเทศในด้านการค้า การเมืองเป็นหลัก รายชื่อหนังสือที่ผู้เขียนบทความอ้างถึงนับว่าเป็นหนังสือคู่มือหลักของการศึกษาเกี่ยวกับอยุธยาในสมัยต่อมาเช่นของโตเม่ ปิเรส, เฟร์นันว เมนเดส ปินโต, บารอส เป็นต้น^{๒๐}

^{๑๙} Major Jacinto José do Nascimento Moura, “Relação dos Portugueses com o Sião” in Boletim da Agência Geral das Colônias, No. 67, janeiro 1931, No. 69 março 1931, No. 70 Abril 1931, No. 71 Maio 1931. บทความนี้แปลเป็นภาษาไทยโดย เตโช อุตรนที เรื่อง ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม” ใน แดงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ (กันยายน ๒๕๑๐) หน้า ๔๑-๕๔.

^{๒๐} Joaquim de Campos, Early Portuguese Accounts of Thailand : Antigos relatos da Tailandia, in The Siam Society, vol. III, (1959).

^{๒๑} ชูศิริ จามรมาน, “ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยบางเรื่องจากเอกสารโปรตุเกส” ใน วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ วุฒิชัย มูลศิลป์ (บรรณาธิการ), อนุสรณ์ศาสตราจารย์จร สุธพานิช, (กรุงเทพ : ศึกษิตสยาม), ๒๕๒๑ หน้า ๑๒๔-๑๓๐.

เมื่อมีการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ มูลนิธิ Calouste Gulbenkian ได้พิมพ์หนังสือเรื่อง Thailand and Portugal 470 Years of Friendship ขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมฉลอง หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยบทความต่างๆ ที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก หนังสือเล่มนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยในอีก ๓ ปีต่อมาโดย นันทนา ดันติเวส ในชื่อ ๔๗๐ ปีแห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส^{๒๑}

บทความต่างๆ ในหนังสือเล่มดังกล่าวเป็นสังเขปการศึกษาเฉพาะด้าน เช่น บทความเรื่อง “สังเขปการศึกษาเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างลูโซและสยาม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๔๕ ถึงสมัยปัจจุบัน” โดย อันโตนิโอ ดา ซิลวา เรกู (Antonio da Silva Rego) อธิบายการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับสยามตั้งแต่สมัยอยุธยา เมื่อโปรตุเกสสามารถยึดมะละกาได้ ใน ค.ศ. ๑๕๑๑ จากนั้นเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ทางด้านการศาสนาและการค้า โดยเฉพาะการที่สยามให้เงินกู้แก่มาเก๊า (Macau) เพื่อการค้า กระทั่งการเสื่อมอำนาจของโปรตุเกส และการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีอีกครั้งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙^{๒๒}

นอกจากบทความที่เกี่ยวกับสังเขปประวัติศาสตร์แล้ว ยังปรากฏบทความที่วาดด้วยเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับสยาม เช่น บทความเรื่อง “เอกสารโปรตุเกสชุดแรกเกี่ยวกับสยาม” โดย หลุยส์ เดอ มาตุส (Luis de Matos) ซึ่งให้รายละเอียดของเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับสยามในระยะเริ่มแรกของสัมพันธไมตรี เช่น จดหมายของรุยแห่งอาไรโจ (Rui de Araujo) จดหมายของรุย เดอ บริตู (Rui de Brito) ข้อความจากบันทึกของโตเม ปิเรส (Tome Pires) หรือ ข้อความจากเรื่อง “The Description” ของดูอาเต้ บาร์โบซา (Duarte Barbosa)^{๒๓}

^{๒๑} นันทนา ดันติเวส (แปล), ๔๗๐ ปี แห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร), ๒๕๒๔ และอีกฉบับหนึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑ โดยแปลมาจากหนังสือภาษาอังกฤษเล่มเดียวกันแต่ชื่อว่า ๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส แปลโดย ลินจง สุวรรณโกติน จัดพิมพ์โดยกรมวิชาการ

^{๒๒} นันทนา ดันติเวส (แปล), ๔๗๐ ปี แห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร), ๒๕๒๔ หน้า ๑-๒๔.

^{๒๓} เล่มเดียวกัน หน้า ๓๓-๕๓.

อีกบทความหนึ่งเขียนโดย อัลเบรโต อิริยา (Alberto Iria) ชื่อ “เอกสารโปรตุเกส สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เลือกลงเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับกรุงสยาม” นับว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเพราะรวบรวมข้อความที่เกี่ยวกับกรุงสยามในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ไว้ เช่น ข้อความจากหนังสือเรื่อง “เรื่องเมืองอินเดีย” (Lendas da India) ของ กาสปาร์ กอเรีย หรือ ความจากหนังสือเรื่อง “หลายทศวรรษในเอเชีย (Decadas da Asia) ของ จูอาว ดีอ บาร์รอส (João de Barros) นักจดหมายเหตุโปรตุเกส ซึ่งเป็นผู้ที่มีข้อมูลรายละเอียดมากเกี่ยวกับอาณานิคมของโปรตุเกสพื้นทะเล และดินแดนที่บริษัทการค้าโปรตุเกสทำการค้าด้วย อย่างเช่นอยุธยา หรือเอกสารของเฟอนาว เมนเดส ปินโต (Fernão Mendes Pinto) เรื่อง Peregrinação ซึ่งแพร่หลายที่สุดในบรรดาเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับสยาม เพราะปินโตได้บันทึกรายละเอียดสิ่งที่พบเห็นไว้มากมาย ทั้งการค้า การเมือง การสงคราม รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับราชสำนัก อันเป็นสิ่งที่ไม่ปรากฏนักในงานเขียนของชาวต่างชาติอื่นๆ^{๒๔}

อนึ่ง หนังสือเรื่อง Thailand and Portugal 470 Years of Friendship นี้ อีก ๕ ปีต่อมาก็ได้รับการตีพิมพ์ขึ้นอีกครั้งในชื่อ Thailand and Portugal : 476 Years of Friendship (second edition) โดยสถานเอกอัครราชทูตโปรตุเกสประจำประเทศไทย และยังคงบทความต่างๆ ไว้เหมือนเดิมด้วย^{๒๕}

ใน พ.ศ. ๒๕๒๘ นันทิยา สว่างวุฒิธรรม มีโอกาสเดินทางไปเก็บข้อมูลที่หอสมุดแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกส ทั้งได้ขอทำสำเนาเอกสารบางส่วนกลับมาเพื่อเก็บไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ ประเทศไทย เอกสารที่น่ากลับมานั้น นันทิยาได้จัดแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ

หนึ่ง เอกสารราชการหรือกิจการ ซึ่งมักเป็นจดหมายโต้ตอบระหว่างผู้ปกครองของโปรตุเกสในภูมิภาคเอเชีย ไปถึงเสนาบดี โปรตุเกสที่กรุงลิสบอน เช่น จดหมายของ Alfonso Lopes da Costa กับต้นมะละกาที่เขียนไปกราบบังคมทูลพระเจ้ามานูเอลที่ ๑

^{๒๔} นันทนา ตันติเวชส (แปล), อ้างแล้ว หน้า ๕๗-๘๒

^{๒๕} Embassy of Portugal, Thailand and Portugal : 476 Years of Friendship, (Bangkok : Embassy of Portugal), 1987.

แห่งโปรตุเกส เอกสารประเภทแรกนี้ จะให้ภาพของการปกครองและนโยบายของโปรตุเกสที่มีต่อดินแดนในเอเชียอย่างชัดเจนขึ้น

สอง เอกสารบันทึกส่วนตัวหรือบันทึกของเอกชน ซึ่งบันทึกโดยนักเดินเรือ พ่อค้า กะลาสีเรือหรือนักแสวงโชคที่เดินทางมายังภูมิภาคนี้ เช่น ดุอาเต้ บาร์โบซา, จูอาว ดือ บาร์รุษ, โตเม ปิเรส เป็นต้น ข้อมูลที่ได้จากเอกสารประเภทนี้ให้มุมมองที่ต่างๆ ไปจากเอกสารประเภทแรกมาก ด้วยมีข้อมูลที่ผู้เขียนประสบด้วยตนเองหรือได้รับข้อมูลมาทั้งเรื่องการเมือง การค้า สภาพอาณาจักร ผู้คน ตลอดจนเรื่องต่างๆ ที่ผู้บันทึกมีความสนใจเป็นพิเศษ นับได้ว่าเอกสารประเภทที่สองนี้ มีความน่าสนใจที่ไม่ได้ยึดกับกรอบของการรายงานอย่างเป็นทางการ

สาม เอกสารทางศาสนา^{๒๖} เป็นเอกสารเฉพาะกลุ่มของบาทหลวงโปรตุเกสที่เดินทางเข้ามาเผยแผ่ศาสนาในสยาม ด้วยกรอบข้อปฏิบัติในหน้าที่จึงทำให้ข้อมูลที่รายงานไปยังเมืองแก้วและมะละกานั้นอธิบายเฉพาะเรื่องการเผยแผ่คริสต์ศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม นันทยา สว่างวุฒิธรรม ได้พยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของเอกสารและควรมีการศึกษาในประเด็นต่างๆ เพิ่มเติมมากขึ้น

สืบเนื่องจากบทความของนันทยา สว่างวุฒิธรรม ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์ ได้เสนอบทความว่าด้วยเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (ค.ศ. ๑๔๙๑-๑๕๒๙/ พ.ศ. ๒๐๓๔-๒๐๗๒) โดยชี้ให้เห็นว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงสมัย ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ นั้น เอกสารโปรตุเกสเช่นเอกสารของบาร์รอส เรื่อง Da Asia, เอกสารของ Braz de Albuquerque เรื่อง Commentarios do Grande Afonso de Albuquerque เป็นตัวอย่างที่ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์อยุธยาดีขึ้น โดยเฉพาะการเจริญสัมพันธ์ไมตรีระหว่าง ๒ ประเทศ ซึ่งโปรตุเกสส่งราชทูตมาอยุธยาใน

^{๒๖} นันทยา สว่างวุฒิธรรม, “เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา”, เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยาเรื่อง “หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา” จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔-๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๘, เอกสารหมายเลข ๔

๕๖ ประวัติ พิศภูมิวิถี

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ อย่างน้อย ๓ ครั้ง ทั้งมีการเปิดโอกาสทางการค้าระหว่างโปรตุเกสกับสยามอีกด้วย^{๒๗}

ส่วนการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชาวโปรตุเกสในประเทศไทย พบว่าในขณะที่มีการเผยแพร่เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส-สยามในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ก็ได้มีโครงการอนุรักษ์และพัฒนาหมู่บ้านโปรตุเกสขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๓๗ โดยมีหนังสือเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส-สยามและรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีที่หมู่บ้านโปรตุเกสออกมาในชื่อ “ไทย-โปรตุเกส หลายศตวรรษแห่งสายสัมพันธ์”^{๒๘} แต่เนื้อหาส่วนใหญ่อธิบายถึงการขุดค้นโครงกระดูกที่หมู่บ้านโปรตุเกส จ.พระนครศรีอยุธยา อย่างไรก็ดี ในหนังสือเล่มนี้ ยังคงมีบทความที่เกี่ยวกับสังเขปความสัมพันธ์ทางด้านต่างๆ เช่น การทหาร การค้า และการเผยแพร่ศาสนา โดยที่ยังไม่ได้ศึกษาวิเคราะห์สภาพสังคมของอยุธยาผ่านเอกสารโปรตุเกสแต่อย่างใด และปรากฏว่ายังคงมีหนังสือหรือบทความแปลหนังสือ ที่เกี่ยวกับชาวโปรตุเกสในอยุธยา พิมพ์ในนามหนังสือแปลของกรมศิลปากรอีกเช่นกัน^{๒๙}

เป็นที่น่าสังเกตว่าความสนใจเรื่องเอกสารโปรตุเกสหรืออีกนัยหนึ่งคือ ตัวแทนของเอกสารต่างชาติที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย มิได้มีเฉพาะนักประวัติศาสตร์ไทยเท่านั้น ในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ John Villiers เสนอบทความภาษาอังกฤษในการประชุมนานาชาติไทยศึกษาครั้งที่ ๕ ที่สถาบันตะวันออกและแอฟริกันศึกษา มหาวิทยาลัยลอนดอน (The School of Orient and African Studies, University of London) เรื่อง Portuguese and Spanish sources for the Hirtory of Ayutthaya in the Sixteenth Century^{๓๐} นับเป็นความ

^{๒๗} พัฒนพงศ์ ประคัลภ์พงศ์, “เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (๑๔๙๑-๑๕๒๙)”, ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา, ๒๕๒๙

^{๒๘} กรมศิลปากร, ไทย-โปรตุเกส หลายศตวรรษแห่งสายสัมพันธ์, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

^{๒๙} นันทนา ดันติเวส (แปล), ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร), ๒๕๒๗ เรื่องนี้เป็นการแปลและเรียบเรียงบางตอนจากหนังสือของ Sir John Bowring เรื่อง The Kingdom and People of Siam Vol. 2.

^{๓๐} John Villiers, “Portuguese and Spanish Sources for the History of Ayutthaya in the Sixteenth Century” in The Journal of Siam Society, Vol. 86, Parts 1 & 2, 1993 p. 119-129.

พยายามในการรวบรวม และแยกประเภทเอกสารโปรตุเกสและเอกสารสเปนที่เกี่ยวข้อง
อยุธยา

วิลเลียร์ อธิบายว่าเอกสารต่างชาติด้อยมีประโยชน์ต่อการทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์
อยุธยามากขึ้น โดยเฉพาะเอกสารโปรตุเกสและสเปน ซึ่งถือว่าเป็นสองประเทศแรกที่
เข้ามาในอยุธยา เอกสารของทั้ง ๒ ประเทศนั้น อาจแบ่งออกได้ ๓ ลักษณะคือ
เอกสารทางการหรือกึ่งทางการ เอกสารรายงานการค้าและเอกสารทางศาสนา อย่างไรก็ตาม
ก็ตามวิลเลียร์ได้พยายามรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเช่น ชื่อของหนังสือ ผู้แต่ง และราย
ละเอียดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น มีเพียงบางเอกสารที่ผู้เขียนแสดงความเห็นลงไปเช่น
เมื่อกล่าวถึงเอกสารของปินโต (Pinto) ก็อธิบายให้ผู้รู้ระมัดระวังข้อมูลที่อาจผิดเพี้ยน
ไปจากความเป็นจริงได้^{๓๑} หรือเอกสารของบาร์รูส (Barros) นับเป็นเอกสารที่เชื่อถือได้ แต่
ข้อมูลก็ยังคงมีผิดไปโดยเฉพาะการทับศัพท์จากภาษาไทย เป็นต้น ขณะเดียวกัน
เอกสารบางชิ้นนับว่ามีประโยชน์ที่สามารถอธิบายเรื่องการปกครองของสยามได้เช่นเรื่อง
The Suma Oriental ของ Tome Pires^{๓๒}

วิลเลียร์ เพิ่มเติมข้อมูลอีกว่า เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งที่นับว่าสำคัญก็คือการให้ราย
ละเอียดเบื้องต้นของข้อมูลที่เขียนโดยบาทหลวงชาวโปรตุเกส เช่น Fr. Gaspar da Cruz
บาทหลวงโปรตุเกสโดมินิกัน เขียนเรื่อง Tractado em que se cõtam muito por estẽso as
cousas da China อธิบายถึงการค้าระหว่างสยามกับจีน ซึ่งเริ่มลดลงมาก มีเพียงเรือไม่กี่
ลำที่เดินทางไปมาค้าขาย เป็นต้น อันแสดงว่าบทบาทของชาวโปรตุเกสในสยามมิใช่
เพียงหน้าที่หลักที่ตนต้องรับผิดชอบเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่รายงานสิ่งอื่นๆ ไปยัง
ผู้รับผิดชอบโดยตรงอีกด้วย^{๓๓}

ตัวอย่างของงานที่แสดงให้เห็นนั้น รายละเอียดของงานอยู่ที่การประวัติศาสตร์
ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกส-สยามในศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และการศึกษารวบรวม

^{๓๑} John Villiers, *op.cit.*, p. 120.

^{๓๒} *Ibidem.*, p. 121-123.

^{๓๓} John Villiers, *op.cit.*, p. 125.

เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามก็ดี พบว่านักประวัติศาสตร์ไทยให้ความสนใจในเรื่องโปรตุเกสศึกษาไว้บ้างพอสมควร เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ เสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกเรื่อง Portuguese Lançados in Asia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries โดยเน้นการศึกษาลักษณะของชาวโปรตุเกสในเอเชีย ซึ่งเรียกว่า Lançados อันหมายถึง ชาวโปรตุเกสที่ตั้งหลักแหล่งในดินแดนอื่นและมีการแต่งงานกับชาวพื้นเมืองเกิดขึ้น กลุ่ม Lançados นี้ ประกอบอาชีพที่หลากหลายทั้งที่เป็นทหารรับจ้างในกองทัพของพระมหากษัตริย์ตามรัฐหรือเมืองต่างๆ และประกอบอาชีพอิสระอีกเป็นจำนวนมาก กลุ่ม Lançados นับเป็นกลุ่มที่ทำให้อำนาจของโปรตุเกสตามเมืองต่างๆ ในเอเชียสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๓๔} อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาภาพรวมของโปรตุเกสในเอเชียทั้งหมด โดยเน้นที่เมืองต่างๆ อันเป็นที่ตั้งของอำนาจโปรตุเกสตั้งแต่ชายฝั่งโคโรมันเดล อ่าวเบงกอล พม่า สยาม ปัตตานี กระทั่งติมอร์ มาเก๊า และนางาซากิ ทำให้การศึกษาเรื่อง “อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกส” ยังคงเห็นภาพไม่ชัดเจนนัก

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พิชยะ ศรีวัฒนสาร เสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทเรื่อง ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา นับเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการดำเนินกิจกรรมของชาวโปรตุเกสได้เป็นอย่างดี^{๓๕} พิชยะแสดงให้เห็นว่าในสังคมอยุธยาบทบาทของชาวโปรตุเกสมีหลายด้าน ทั้งการมีส่วนร่วมทางการปกครองการค้า และทางวัฒนธรรม เพราะชาวโปรตุเกสมีความสามารถในอาชีพที่หลากหลายกว่าที่คิด

นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาประเด็นต่างๆ ปลีกย่อยอีก เช่น สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ เสนอบทความเกี่ยวกับชาวโปรตุเกสในอยุธยาที่เป็นพ่อค้าและเป็นทหารรับจ้าง อันเป็น

^{๓๔} Suthachai Yimprasert, *Portugueses Lançados in Asia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Ph.D Dissertation, Faculty of Arts, University of Bristol, 1998.

^{๓๕} พิชยะ ศรีวัฒนสาร, *ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา*, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ลักษณะเฉพาะของบทบาทชาวโปรตุเกสที่มีส่วนร่วมในการปกครองของสยาม^{๓๖} หรือ พิทยะ ศรีวัฒนสาร เสนอบทความเรื่อง “อาชีพของชาวโปรตุเกสในสยาม (ค.ศ. ๑๕๑๑-๑๗๖๗) : มุมมองใหม่ กับความหลากหลายที่แฝงเร้น” ซึ่งแสดงให้เห็นอาชีพที่หลากหลายที่ดำเนินโดยชาวโปรตุเกส เช่น ช่างอัญมณี คนเดินเรือ แพทย์ ช่างหล่อปืน สถาปนิก วิศวกร พ่อค้า^{๓๗} ฯลฯ และบทความภาษาอังกฤษของผู้เขียนคนเดียวกันเรื่อง Portugues Bandel in Thonburi : Reward of Tahan Farang Man Pun, 1768 A.D. เป็นการแสดงให้เห็นความต่อเนื่องการดำรงอยู่ของประชาคมชาวโปรตุเกส ที่แม้แต่เสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว ชาวโปรตุเกสก็ยังเข้ารับราชการในกรมกองต่างๆ ที่เกี่ยวกับทหารอย่างต่อเนื่อง หลายคนได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เลื่อนชั้นขึ้น^{๓๘}

งานศึกษาค้นคว้าล่าสุดอีกชิ้นหนึ่งคือสรุปการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส” จัดโดยสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม โดยเป็นการเตรียมความพร้อมในการเฉลิมฉลองการครบรอบ ๕๐๐ ปี ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศ บทความต่างๆ ในการสัมมนานี้เน้นไปที่ประเด็นความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมโปรตุเกสที่พบในสยาม นับแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ และร่องรอยยังคงดำเนินอยู่ใน

^{๓๖} สุราษฎร์ ยัมประเสริฐ, “พ่อค้าและทหารรับจ้างโปรตุเกสสมัยอยุธยา” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง การค้านานาชาติกับราชสำนักอยุธยา ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๓ / ค.ศ. ๒๐๐๐ ต่อมาบทความนี้ได้รับการปรับปรุงในชื่อ “ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและราชสำนักสยาม” ในงานสัมมนาเรื่อง Five Centuries Relations between Thailand and Portugal, organized by Centre for European Studies and The Embassy of Portugal, ๑๔ มิถุนายน ๒๕๔๕

^{๓๗} พิทยะ ศรีวัฒนสาร, “อาชีพของชาวโปรตุเกสในสยาม (ค.ศ. ๑๕๑๑-๑๗๖๗) : มุมมองใหม่กับความหลากหลายที่แฝงเร้น” ในความสัมพันธ์ไทย-ยุโรป จากอดีตสู่ปัจจุบัน เยอรมัน โปรตุเกส รัสเซีย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖ / ๒๐๐๓.

^{๓๘} Bidya Sriwattanasarn, “Portugues Bandel in Thonburi : Reward of Than Farang Man Pun, 1768 A.D.” in International Conference on Thonburi : The Former Capital of Thailand organized by Dhonburi Rajabhat University 25-27 May 2004.

หมู่บ้านโปรตุเกสที่กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน ทั้งเรื่องอาหารหวาน การใช้ภาษา เรื่องความสัมพันธ์ทางศาสนา และการสืบเชื้อสายมาจากชาวโปรตุเกสในอดีต^{๙๙} เป็นต้น

อนึ่ง ชาวโปรตุเกสเองก็ให้ความสนใจเรื่องเกี่ยวกับสยามไว้ไม่น้อย ดังที่พบในบทความของหนังสือเฉลิมฉลองความสัมพันธ์ครบ ๔๗๐ ปี หลังจากนั้นจะพบว่าหนังสือหลักที่นักวิชาการมักยึดถือก็คืองานของบาทหลวง Manuel Teixeira เรื่อง Portugal na Tailandia ซึ่งตีพิมพ์ที่มาเก๊าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ หนังสือเล่มนี้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและสยามไว้ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยผู้เขียนพยายามใช้ข้อมูลจากหอจดหมายเหตุเมืองมาเก๊าซึ่งมีอยู่มาก นับว่าเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยจากเอกสารโปรตุเกสที่สมบูรณ์มากเล่มหนึ่ง

บาทหลวง Manuel Teixeira แบ่งขอบเขตของการศึกษาในครั้งนี้อย่างเป็นหัวข้อต่างๆ โดยเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนแรก ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชาวโปรตุเกสในสยามในสมัยอยุธยาทั้งที่ประกอบการค้าและการทูต ในส่วนที่สอง เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการเผยแพรศาสนาโดยนักบวชคาทอลิก โดมินิกัน ฟานซิสกัน ออกุสดิน และเยซุอิต สำหรับส่วนที่สามนับว่ามีความสำคัญมากที่สุดที่ผู้เขียนได้ประมวลเอกสารภาษาโปรตุเกสที่จัดเก็บไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติเมืองมาเก๊าพิมพ์ไว้ ทั้งเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศาสนา และการค้า^{๙๐} สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ดูเหมือนผู้เขียนจะเน้นย้ำก็คือการให้ข้อมูลอย่างมากเกี่ยวกับรายชื่อของบาทหลวงชาวโปรตุเกสที่ปฏิบัติศาสนกิจในสยาม ทำให้ในหนังสือเล่มนี้เต็มไปด้วยรายชื่อบาทหลวง

อีกเล่มหนึ่งซึ่งควรกล่าวได้ว่าเป็นการพยายามบูรณาการความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของ ๒ ประเทศ คือ งานวิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตของ Maria de Conceicao Flores เสนอต่อมหาวิทยาลัยลิซบอน ประเทศโปรตุเกส เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒

^{๙๙} สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส, กรุงเทพฯ : ทวีปไตร (๒๐๐๔), ๒๕๔๘.

^{๙๐} Teixeira Manuel P., Portugal na Tailandia, Edição da Direcção dos Serviços de Turismo, Imprensa Nacional de Macau, Maio 1983.

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและสยามในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ โดยพยายามใช้เอกสารโปรตุเกสที่จัดเก็บที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติกรุงลิสบอน เนื้อหาของวิทยานิพนธ์แบ่งออกเป็น ๕ บท แสดงรายละเอียดของชาวโปรตุเกสที่เข้ามายังสยามและประกอบวิชาชีพต่างๆ และในบทที่ ๕ ได้พยายามอธิบายประวัติศาสตร์สยามจากเอกสารโปรตุเกส จะสังเกตได้ว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีทั้งเนื้อหาในส่วนที่ว่าด้วยยุคยาคติในเอกสารโปรตุเกสและส่วนที่ว่าด้วยโปรตุเกสศึกษา^{๑๐}

เมื่อกล่าวโดยสรุปเกี่ยวกับความสนใจในการศึกษาเรื่อง “*ยุคยาคติจากเอกสารโปรตุเกส*” ในประเทศไทย พบว่าเป็นประเด็นที่มีผู้ให้ความสนใจไว้บ้างพอสมควร เหตุผลหนึ่งคือโปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับสยามนับแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ (พุทธศตวรรษที่ ๒๑) ดังนั้นการเขียนประวัติศาสตร์ไทยจึงจำเป็นต้องอ้างถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามมีประเด็นสรุปที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือ

๑. การศึกษา “*ยุคยาคติจากเอกสารโปรตุเกส*” ไม่ได้ครอบคลุมทั้งในเรื่องเกี่ยวกับเอกสารและการศึกษาเอกสาร ยังไม่ปรากฏเป็นที่แน่นอนว่าเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา ที่ได้รับการจัดเก็บไว้ที่โปรตุเกสและเมืองอาณานิคมของโปรตุเกส เช่น ที่เมืองกัว และมาเก๊า อันเคยมีความสัมพันธ์กับสยามในสมัยอยุธยา นั้นมีมากนักน้อยเพียงใด และว่าด้วยเรื่องใดบ้าง การศึกษาวิจัยที่ปรากฏในปัจจุบัน มีความพยายามที่จะประมวลเอกสารต่างๆ พิมพ์เผยแพร่ออกมาบ้างเช่น เรื่อง *A embaixada ao Siao de Pero Vaz de Siqueira (1684-1686)* โดย Isabel Leonor da Silva Diaz de Seabra เป็นการพิมพ์บันทึกของราชทูตโปรตุเกสที่เข้ามาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช^{๑๑} และว่าด้วยการค้าและการกู้เงินพระคลังอยุธยา เป็นที่แน่นอนว่าเอกสารต่างๆ

^{๑๐} Maria da Conceição Flores, *Os Portugueses e o Sião no século XVI*, Comissão Nacional para as Comemorações dos descobrimentos Portugueses, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 1991.

^{๑๑} Seabra, Isabel Leonor da Silva Diaz de, *A embaixada ao Siao de Pero Vaz de Siqueira (1684-1686)*, (Macau : Universidade de Macau), 2003.

ที่จัดเก็บที่มาเก่ายังมีอีกมาก และยังต้องการการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ใน
อนาคต

ส่วนเอกสารโปรตุเกสที่จัดเก็บที่ประเทศไทยอยู่ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ
กรมศิลปากร กรุงเทพฯ โดยมีการทำไมโครฟิล์มมาจากหอสมุดแห่งชาติ และหอ
จดหมายเหตุแห่งชาติกรุงลิสบอน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘^{๔๓} และยังไม่ได้รับการอ่านหรือ
มีการศึกษาแต่อย่างใด จึงควรมีการศึกษาเอกสารดังกล่าวทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์
นิพนธ์และบริบททางประวัติศาสตร์ไปพร้อมกันด้วย

๒. ประเด็นในการศึกษาเรื่องอยุธยา ยังไม่กว้างขวางหรือได้รับความสนใจมาก
นัก สาเหตุอาจมาจากการขาดแคลนตัวเอกสาร และไม่มีการถ่ายแปลเอกสารภาษา
โปรตุเกสออกเป็นภาษาไทยมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการแปลเอกสารจากภาษาอังกฤษ
เป็นภาษาไทยมากกว่า การศึกษาเรื่องนี้จึงมุ่งเน้นที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง ๒
อาณาจักรเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าต่อมาอาจมีข้อสมมติฐานเกี่ยวกับบทบาทของชาว
โปรตุเกสเพิ่มมากขึ้นก็ตาม

๓. บันทึกร่องของชาวโปรตุเกสที่เกี่ยวข้องกับสยามและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มี
มากพอสมควรนักประวัติศาสตร์ไทยหรือผู้ที่สนใจต่างรู้จัก และเคยใช้เอกสารชาว
โปรตุเกสที่แปลเป็นภาษาอังกฤษ เช่นของเฟอนาว เมนเดส ปินโต หรือ จูอว เดอ
บารอส บ้าง ทั้งนี้เอกสารที่เกี่ยวกับสยามที่เรียบเรียงโดยชาวต่างชาติมักจะแบ่งออกได้
เป็นหมวดหมู่ใหญ่ได้แก่หนึ่งเอกสารราชการหรือจดหมายโต้ตอบราชการและกิจการ
สอง เอกสารที่เรียบเรียงโดยนักบวชในศาสนา สาม บันทึกของพ่อค้า เอกชน และสี่
บันทึกของนักเดินทาง เอกสารต่างๆ อาจจะจัดหมวดหมู่ได้เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการ
เขียน และข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

^{๔๓} International Council on Archives, *Guide to the Source of Asian Histories : Thailand*, Vol.
1 National Archives, Published under the auspices of UNESCO by the National Archives of
Thailand, Fine Arts Department, 1988, p. 161.

ด้วยเหตุผลและข้อจำกัดในการศึกษาดังกล่าว ส่งผลให้การศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสและสยามในช่วงศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ที่ผ่านมานี้ ไม่ได้ให้ภาพของสังคมอยุธยาชัดเจนนักส่วนใหญ่เป็นเพียงการอธิบายการเริ่มต้นความสัมพันธ์ทางการทูตผู้แทนทางการค้า และการเปิดบริษัทการค้า ข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ เรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างโปรตุเกสกับสยามเป็นที่ปรากฏในเอกสารต่างชาติร่วมสมัยอื่นๆ อีกมากเช่น เอกสารฝรั่งเศส เอกสารอังกฤษ หรือเอกสารของฮอลันดา และแม้ว่ามีหลักฐานสนับสนุนในระดับหนึ่งว่ายังมีเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับอยุธยาอยู่ก็ตาม ดังเช่นที่ปรากฏในงานวิจัยดังที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังไม่มีการศึกษาใดที่บูรณาการองค์ความรู้เหล่านั้น สิ่งที่น่าสนใจก็คือเอกสารโปรตุเกสที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับอยุธยาไว้ในศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ นั้น มีทัศนคติต่อสิ่งที่รับรู้อย่างไร ข้อมูลที่รับรู้เหล่านั้นถูกต้อง หรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริงมากหรือไม่ แม้เอกสารการสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส ก็เป็นเพียงต้นร่างของการศึกษาที่ควรจะเกิดขึ้นอย่างลึกซึ้งในอนาคต

สังคมอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เป็นสังคมที่มีพัฒนาการอย่างรวดเร็วและสืบเนื่องจากลักษณะสังคมการเกษตรกรรมและการค้า ความมั่งคั่งของอยุธยาสามารถพิจารณาได้จากระบบเศรษฐกิจที่มีความเจริญมาก ขณะเดียวกันความเป็นสังคมที่เปิดกว้างก็ยังทำให้อยุธยามีชาวต่างชาติจำนวนมากเดินทางเข้ามาอย่างต่อเนื่องสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์คือการที่สังคมอยุธยาเปิดรับความเป็นชาวต่างชาติได้อย่างง่ายและไม่ปิดกั้นวัฒนธรรมอื่นๆ ดังปรากฏว่าชาวโปรตุเกสจำนวนไม่น้อยที่แต่งงานกับชาวพื้นเมือง และประกอบอาชีพต่างๆ โดยที่ไม่ขัดต่อวัฒนธรรมสยาม มีการตั้งถิ่นฐานที่มีความมั่นคงคือการได้รับพระราชทานที่ดินจากพระมหากษัตริย์สยามในการปลูกสร้างบ้านเรือนและอาคารศาสนสถานที่ไม่ไกลจากตัวพระนครหลวงอันเป็นเสมือนหัวใจของอาณาจักรนัก ทั้งยังได้รับพระราชานุญาตให้เผยแพร่ศาสนาได้ และชาวโปรตุเกสเองก็ยังเข้ารับราชการในตำแหน่งต่างๆ อีกเป็นจำนวนมาก ลักษณะเช่นนี้ย่อมจะสะท้อนนโยบายอย่างหนึ่งของโปรตุเกสในการปลูกฝังความเป็นโปรตุเกสตามระบบ “รัฐอินเดีย”

๖๔ ประวัติ พิศุภุมิวิถี

(Estado da India) ที่โปรตุเกสสถาปนาขึ้นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เช่น การให้แต่งงานกับชาวพื้นเมืองและการพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมทางการค้าท้องถิ่น ประเด็นนี้อาจเป็นพื้นฐานของการขยายอิทธิพลและอำนาจในดินแดนตะวันออกด้วย

เมื่อผู้เขียนได้มีโอกาสศึกษาเอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อยุธยา ทั้งที่จัดเก็บ ณ หอสมุดแห่งชาติกรุงลิสบอน และที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ ตอร์เร่ ดีออตอมบู (Torre de Tombo) ประเทศโปรตุเกสนั้น พบว่ามีเอกสารโปรตุเกสทั้งที่เป็นต้นฉบับลายมือและเอกสารตีพิมพ์ภาษาโปรตุเกสที่เกี่ยวกับอยุธยาจำนวนหนึ่ง และเห็นว่าเอกสารเหล่านี้ให้ความสำคัญกับข้อมูลมากเพียงพอที่จะจัดแบ่งข้อมูลต่างๆ ออกได้ ๙ หัวข้อย่อย คือ

๑. ภูมิศาสตร์ ว่าด้วยที่ตั้งของสยาม พรมแดน และลักษณะภูมิประเทศของสยาม

๒. ประวัติศาสตร์ เอกสารบางฉบับอธิบายประวัติศาสตร์ของสยาม แต่สังเกตได้ว่าประวัติศาสตร์อยุธยาที่ปรากฏในเอกสารโปรตุเกสจะเริ่มเมื่อโปรตุเกสมีความสัมพันธ์กับสยามเท่านั้น ไม่มีเหตุการณ์ที่เก่าไปกว่านี้

๓. โครงสร้างการเมืองการปกครอง ให้รายละเอียดตำแหน่งหน้าที่ของขุนนางสำคัญต่างๆ และการปกครองหัวเมืองในเขตพระราชอาณาจักร และหัวเมืองประเทศราช

๔. ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ อธิบายลักษณะและจุดเริ่มต้นของการเจริญพระราชไมตรีกับสยาม การทูต และเครื่องบรรณาการ

๕. สภาพสังคม ให้ภาพของประชากรชาวสยาม ลักษณะท่าทาง สัตว์ และกลุ่มคนต่างชาติอื่นที่พบในอยุธยา เช่น จีน ญี่ปุ่น หรือแขกมัวร์

๖. การค้า ให้รายละเอียดสินค้า ขุนนางที่โปรตุเกสติดต่อเพื่อการค้ากับอยุธยาชาติต่างๆ ที่ทำการค้ากับอยุธยา

๗. ศาสนาและความเชื่อ ให้ภาพของสังคมอยุธยาที่มีวัดและศาสนสถานอื่นๆ เรื่องพระสงฆ์ รูปเคารพ ความเชื่อเรื่องช้างเผือก เรื่องโลก เรื่องจันทรุปราคา เป็นต้น

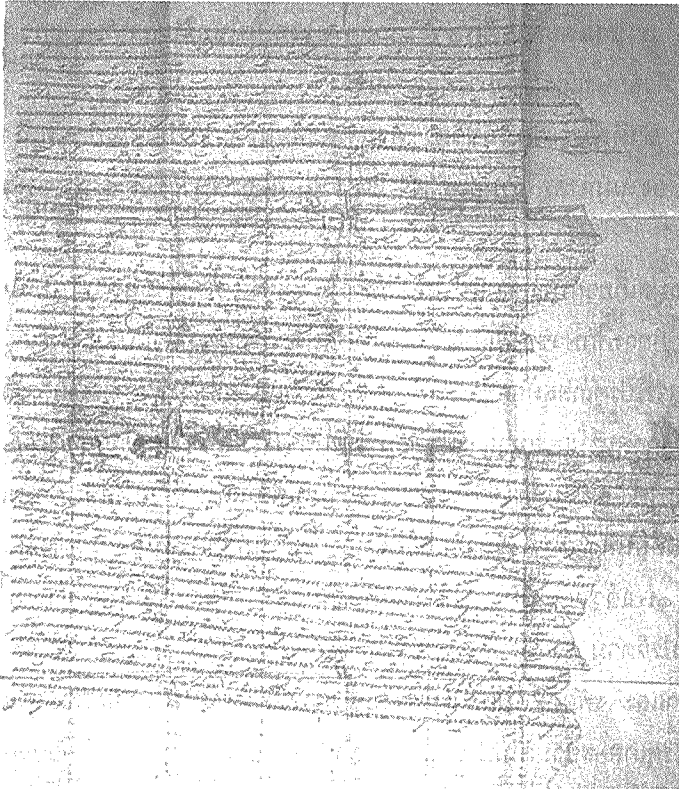
๘. ภาษาและการศึกษา เอกสารบางฉบับให้อธิบายลักษณะการเขียนของชาวสยาม ตัวอักษรและเรื่องการศึกษาในวัด

๙. ชชาติพันธุ์และวิถีชีวิต คือการสะท้อนขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การแข่งเรือ หรืองานมหรสพ งานศพต่างๆ ที่พบเห็น ตลอดจนวิถีชีวิต เช่น การนับปีปฏิทิน เป็นต้น

ข้อมูลเกี่ยวกับอยุธยาพบในเอกสารโปรตุเกส ทั้งที่เคยมีการศึกษาในประเทศไทยและจากการศึกษาของผู้เขียน สรุปให้เห็นได้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับสภาพสังคมอยุธยาที่พบในเอกสารโปรตุเกสสมัยศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ทั้งที่เป็นเอกสารทางการ เอกสารกึ่งทางการ เอกสารทางศาสนา และเอกสารบันทึกการเดินทาง จะให้รายละเอียดของเมืองอยุธยาที่ต่างกันออกไป แต่สังเกตได้ว่าอยุธยามีความเปลี่ยนแปลงภายในเช่นระบบเศรษฐกิจ การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับชาติอื่นๆ ในภูมิภาคตะวันออกมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แล้ว และเป็นปัจจัยที่เอื้อให้สังคมอยุธยากลายเป็นสังคมนานาชาติได้ง่าย

อย่างไรก็ตาม ความสนใจของชาวโปรตุเกสเกี่ยวกับสยามในระยะเริ่มแรก อาจเริ่มจากการค้าและจึงพัฒนาไปสู่การเข้าสู่ระบบการเมืองภายในในสมัยต่อมา แต่การค้าระหว่างโปรตุเกส-สยามก็ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก อาจกล่าวได้ว่าอยุธยาไม่ใช่จุดมุ่งหมายหลักในการเป็นเมืองท่าของโปรตุเกส เพราะตั้งอยู่ในภาคพื้นทวีป มีความลำบากในการเดินทาง อยุธยาจึงเป็นเพียง “คนกลาง” ขนถ่ายสินค้าและแสวงหาสินค้าที่ต้องการบางประเภทเท่านั้น

อาจกล่าวได้อย่างหนึ่งว่าวัตถุประสงค์ของโปรตุเกสเมื่อแรกเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับอยุธยานั้นไม่เด่นชัดนัก หากเมื่อเปรียบเทียบกับชาติตะวันตกอื่นๆ ที่เข้ามาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เช่นฮอลันดา อังกฤษ หรือเข้ามาเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ เช่นฝรั่งเศส โปรตุเกสมีที่ท่าจะใช้เรื่องวัฒนธรรมนำหน้าการค้าและการเมืองเพราะนโยบายสำคัญของพระเจ้าเฮนรีที่ ๔ แห่งโปรตุเกสผู้ทรงรับพระสมัญญานาว่าพระเจ้านาริราชานั้น คือ การให้ชาวโปรตุเกสเข้าไปแทรกซึมกับชาวพื้นเมืองมากที่สุด แม้ว่านโยบายดังกล่าวอาจตีความในสมัยต่อมาว่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหา

อำนาจอาณานิคมก็ตาม แต่ผู้เขียนยังไม่มั่นใจที่จะสรุปผลลัพธ์ของนโยบายดังกล่าวนัก หากต้องการเพิ่มเติมว่าการที่โปรตุเกสดำเนินนโยบายเข้าสู่สังคมพื้นฐานเช่นนี้เองที่ อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของโปรตุเกสจะเกิดการถ่ายทอดได้ง่ายกว่าสิ่งอื่น จึงปรากฏ การรับและเลียนแบบวัฒนธรรมตะวันตกในโปรตุเกส เช่น ความนิยมเครื่องกระเบื้อง แบบจีน ความนิยมผ้าไหมจากญี่ปุ่น สรุปได้ว่าโลกตะวันตก เป็นสิ่งที่โปรตุเกส หลงใหลและให้ความสำคัญไม่น้อย ในทางกลับกันร่องรอยทางวัฒนธรรมที่โปรตุเกส ฝากไว้ก็พบให้เห็นได้ทั่วไป โดยเฉพาะตามเมืองที่เคยเป็นอาณานิคมของโปรตุเกสมาก่อน เช่น การแต่งงาน การใช้ชื่อสกุล อาหารการกิน การก่อสร้างป้อมปราการ การใช้อาวุธ สมัยใหม่ การศาสนา ระบบเงินตรา เป็นต้น

ส่งท้าย

สถานภาพความรู้เรื่อง “อยุธยาจากเอกสารโปรตุเกส” ในประเทศไทย เป็นที่น่าสังเกตว่ามีความจำกัดในเรื่องของเอกสารและการเข้าถึงเอกสาร รวมทั้งการเข้าใจในสารที่ชาวโปรตุเกสบันทึกไว้ ทั้งจากการศึกษาที่ผ่านมาแสดงว่าไม่ได้มีการศึกษาที่ต่อเนื่องหรือใช้เอกสารโปรตุเกสที่เก็บไว้ในประเทศไทยมากเท่าที่ควร ฉะนั้นเอกสารภาษาโปรตุเกสที่ทำสำเนามาแต่ครั้ง พ.ศ. ๒๕๒๘ จึงยังคงเก็บไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพฯ และยังไม่ได้รับการอ่านหรือศึกษาจากนักประวัติศาสตร์ และนักเรียนประวัติศาสตร์คนใด

เอกสารโปรตุเกสรุ่นแรกๆ ที่เกี่ยวกับสยาม เช่นในบันทึกของ Alvaro Velho เป็นการบันทึกข้อมูลทั่วไป ไม่ได้เจาะจงเรื่องสยามเท่านั้น ดูเหมือนว่าผู้เขียนยังคงใช้ข้อมูลจากพ่อค้ามุสลิมที่เดินทางไปมาค้าขายแถบชายฝั่งโครมันเดล และชายฝั่งเบงกอล โดยระบุที่ตั้งและความอุดมสมบูรณ์ของสยาม ข้อมูลเล็กๆ เหล่านี้ เป็นจุดเริ่มต้นของความสนใจในการติดต่อเพื่อการค้า และการจัดหาที่ตั้งเมืองแบบ “รัฐอินเดีย” โดยมีนโยบายการเมือง และการค้าของโปรตุเกสเป็นอุดมการณ์หลัก จากความสนใจที่เกิดขึ้นทำให้ลักษณะการค้าแบบ “สามเหลี่ยมเศรษฐกิจ กัว-มะละกา-มาเก๊า” ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญของโปรตุเกสในเอเชีย สำหรับอยุธยาจะมีส่วนร่วมเฉพาะในฐานะเมืองทำการค้า และแหล่งสินค้าของปาที่สมบูรณ์ และราคาย่อมเยาเป็นหลัก

การสถาปนารัฐอินเดียเช่นนี้เองที่มีส่วนในการกำหนดนโยบายการตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกส และการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาวตะวันตกและตะวันออกขึ้นอย่างชัดเจน เพราะอุปราชโปรตุเกสที่เมืองกัวมีนโยบายที่ชัดเจนที่ให้ชาวโปรตุเกสแต่งงานกับคนพื้นเมือง เพื่อเพิ่มจำนวนประชากรโปรตุเกสในดินแดนตะวันออกไกล โดยเล็งเห็นความสำคัญและความมั่งคั่งทางการค้าที่จะเกิดขึ้นหากโปรตุเกสสามารถสร้างความมั่นคงในดินแดนได้บรรดา “ลูกผสม” เหล่านี้จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมโปรตุเกส และรับ หรือถ่ายทอดวัฒนธรรมข้ามชาติพันธุ์ อันทำให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของโปรตุเกสแผ่กระจายในเอเชีย

การกระจายตัวของวัฒนธรรมเช่นนี้มีความเป็นรูปธรรมมากกว่าการดำเนินนโยบายทางการทหาร เพราะโปรตุเกสไม่ได้มีความตั้งใจในเบื้องต้นที่จะใช้นโยบายทางการทหารนำการค้าหรือการศาสนา หากแต่ด้วยวัตถุประสงค์ทางการค้าที่เป็นปัจจัยหลัก ลักษณะเช่นนี้จะทำให้โปรตุเกสและสเปน มีการดำเนินนโยบายที่ต่างกันและผลที่ได้รับก็แตกต่างกันไปด้วย เพราะสเปนมุ่งเน้นที่นโยบายด้านการศาสนาและการทหารเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในสังคมอยุธยา ซึ่งมีลักษณะของความเป็นสังคมนานาชาติสูงในช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ก็ไม่ได้มีลักษณะที่ซึมซับอิทธิพลวัฒนธรรมของโปรตุเกสอย่างเด่นชัด เพราะสังคมอยุธยามีความยืดหยุ่น และมีลักษณะที่จะเลือกเอาลักษณะเด่นจากสังคมอื่นมาปรับใช้หรือเลียนแบบในสังคมเอง ดังเช่นอาหารการกิน การนุ่งห่ม การก่อสร้างที่พักอาศัย หรืออาคารสถาปัตยกรรมต่างๆ

บรรณานุกรม

หนังสือ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. อยุธยา : บรรณานุกรมว่าด้วยเรื่องอยุธยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

ถนอม อานามวัฒน์. สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๑๔.

แกมสุข นุ่มนนท์ และคณะ. สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๓๕. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔.

นันทนา ดันติเวส (แปล). ๔๗๐ ปี แห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยและโปรตุเกส. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๔.

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศในสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๒๙ (๒๕๕๐) ฉบับพิเศษ ๖๙

นิธิ เอียวศรีวงศ์. ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๒๓.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพวงส์แพทย์. “ชุมชนชาวโปรตุเกสในสมัยกรุงศรีอยุธยา.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. “ประวัติศาสตร์อยุธยา.” เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 415
210 ประวัติศาสตร์อยุธยา. คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๖.

ลินจง สุวรรณโกติน. ๔๗๐ ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส. กรมวิชาการ,
๒๕๓๑.

วรพร ภู่งวงศ์พันธุ์. “ความเป็นสังคมนานาชาติของพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่
๑๖ ถึง ค.ศ. ๑๗๖๗.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๔๒.

ศิลปากร, กรม. ไทย-โปรตุเกส หลายศตวรรษแห่งสายสัมพันธ์, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.,
ม.ป.ป..

หนังสือ ๔๗๐ ปีแห่งมิตรสัมพันธ์ระหว่างไทยกับโปรตุเกส. ม.ป.ท., ๒๕๒๘.

อภิธานศัพท์คำไทยที่มีต้นเค้าจากภาษาต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : อาทิตย์คอมมูนิเคชั่น,
๒๕๔๕.

สำนักงานวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. ประวัติศาสตร์
ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างไทย-โปรตุเกส. กรุงเทพฯ : ทวีพัตร
(๒๐๐๔), ๒๕๔๘.

Campos, J. de.. “Early Portuguese Accounts of Thailand” in The Journal of Siam
Society. vol. VIII, Relationship with Portugal, Holland and Vatican, 1959.

Charnvit Kasetsiri. The Rise of Ayudhaya : A History of Siam in the Fourteenth
and Fifteenth Centuries. Kuala Lumpur : Oxford University Press, 1976.

David K. Kyatt. **Thailand : A Short History**. (Chiang Mai : Suriwong Books Center), 1982.

Embassy of Portugal. **Thailand and Portugal : 476 Years of Friendship**. (Bangkok : Embassy of Portugal), 1987.

E.W. Hutchinson. **Adventurers in Siam in the Seventeenth Century**. 1940.

International Council on Archives. **Guide to the Source of Asian Histories : Thailand, Vol. 1 National Archives**. Published under the auspices of UNESCO by the National Archives of Thailand, Fine Arts Department, 1988.

Joaquim de Campos. **Early Portuguese Accounts of Thailand : Antigos relatos da Tailandia**. in *The Siam Society*, vol. III, (1959).

Maria da Conceição Flores. **Os Portugueses e o Sião no século XVI**. Comissão Nacional para as Comemorações dos descobrimentos Portugueses, Imprensa Nacional-Casa da Moeda, 1991.

Phra Narai, **Roi de Siam et Louis XIV : Etudes**. (Paris : Musée Guimet), 1986.

Seabra, Isabel Leonor da Silva Diaz de. **A embaixada ao Siao de Pero Vaz de Siqueira (1684-1686)**. (Macau : Universidade de Macau), 2003.

Teixeira Manuel P.. **Portugal na Tailandia**. Edição da Direcção dos Serviços de Turismo, Imprensa Nacional de Macau, Maio 1983.

The Ship of Sulaiman. translated from the Persian by John O'Kane, London : Routledge & Kegan Paul, 1972.

บทความวารสาร

- เตโช อุดรนท์. “ความสัมพันธ์ของชาวโปรตุเกสกับประเทศสยาม” ใน แฉ่งงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี. ปีที่ ๑ (กันยายน ๒๕๑๐) หน้า ๔๑-๕๘.
- ชูศิริ จามรมาน. “ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยบางเรื่องจากเอกสารโปรตุเกส” ใน วรณยูพาสนิทวงศ์ ณ อยุธยา และวุฒิชัย มูลศิลป์ (บรรณาธิการ). อนุสรณ์ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช. (กรุงเทพฯ : ศีกษิตสยาม), ๒๕๒๑ หน้า ๑๒๔-๑๓๐.
- นันทิยา สว่างวุฒิธรรม. “เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยา”. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เรื่อง “หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา” จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔-๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๘, เอกสารหมายเลข ๔.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. “การสอบค้นจำนวนพระมหากษัตริย์ไทย “สมัยศรีอยุธยา” จากหลักฐานประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์หมิงและหลักฐานประวัติศาสตร์ไทย” ใน ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย. (กันยายน ๒๕๒๙ - สิงหาคม ๒๕๓๐), หน้า ๑๔-๑๒๐.
- พัฒน์พงศ์ ประคัลภ์พงศ์. “เอกสารโปรตุเกสที่เกี่ยวกับรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ (๑๔๙๑-๑๕๒๙)”. ข้อมูลประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา, ๒๕๒๘.
- พิทยะ ศรีวัฒนสาร. “อาชีพของชาวโปรตุเกสในสยาม (ค.ศ. ๑๕๑๑-๑๗๖๗) : มุมมองใหม่กับความหลากหลายที่แฝงเร้น” ใน ความสัมพันธ์ไทย-ยุโรป จากอดีตสู่ปัจจุบัน เยอรมัน โปรตุเกส รัสเซีย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. “การทำผังเมืองจำลองพระนครศรีอยุธยา” แปลโดย วินัย พงศ์ศรีเพียร ใน เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา เรื่อง “หลักฐานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยอยุธยา”, จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ ๑๔-๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๘, เอกสารลำดับที่ ๙.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. “พ่อค้าและทหารรับจ้างโปรตุเกสสมัยอยุธยา” ใน เอกสาร
ประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการค้านานาชาติกับราชสำนักอยุธยา.
ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕ สิงหาคม
๒๕๔๓.

Bidya Sriwattanasarn. “Portugues Bandel in Thonburi : Reward of Than Farang Man Pun,
1768 A.D.” in International Conference on Thonburi : The Former Capital of
Thailand. organized by Dhonburi Rajabhat University 25–27 May 2004.

John Villiers. “Portuguese and Spanish Sources for the History of Ayutthaya in the
Sixteenth Century” in The Journal of Siam Society. Vol. 86, Parts 1 & 2, 1993
p. 119–129.

Jorge Morbey. “Portuguese and Thailand in 16th to 19th Centuries” in Relationship
between Thailand and Europe : From the Past to Present Germany
Portugal and Russia. Bangkok : Chulalongkorn University, 2004

Major Jacinto José do Nascimento Moura. “Relação dos Portugueses com o Sião” in
Boletim da Agência Geral das Colónias. No. 67, janeiro 1931, No. 69 março
1931, No. 70 Abril 1931, No. 71 Maio 1931.

Sumet Jumsai na Ayuthaya. “The Reconstruction of the City Plan of Ayudhya” in Journal
of Siam Society : In Memoriam of Phya Anuman Rajadon. 1970.

Sunet Chutintaranond. “Influence of Portugueses Arts of War and Military Technology and
Mentality during the Ayutthaya Period” in Relationship between Thailand and
Europe : From the Past to Present Germany Portugal and Russia.
Bangkok : Chulalongkorn University, 2004

Yoneo Ishii. “Ayutthaya Port Polity seen from East Asian Sources” in Charnvit Kasetsiri (ed.).
Ayutthaya and Asia. (Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social
Sciences and Humanities Textbooks Project), 2001.